

*mû'û'l-muğış fi ğarîbî (ġaribeyi)'l-Kur-
'ân ve'l-hadîş* adıyla bir tekmile yazmış
(nşr. Abdülkerîm el-Azbâvî, I-III, Cidde
1406-1408/1986-1988), İbn Asker el-Gas-
sânî de buna bazı ilâvelerde bulunarak
*el-Meşre'u'r-revî fi'z-ziyâdeti 'alâ Ğa-
ribeyi'l-Herevî* adlı eserini meydana ge-
tirmiştir. Bunlardan başka İbn Nâsir es-
Selâmî, *Kitâbü'l-Ġaribeyn*'deki nakil ve
zabt hatalarını, özellikle de Herevî'nin ta-
lebelereinden İsmâil b. Abdurrahman es-
Sâbûnî ve Ebû Ömer el-Melîhî'nin rivayet-
leriyle gelen yanlışları göstermek için *et-
Tenbîh 'alâ ħaṭa'i'l-Ġaribeyn (et-Ten-
bîh 'ale'l-elfâzî'iletî vaḥṭa'a ħaṭa' fi naḳli-
hâ ev zabṭihâ ev tefsîrihâ fi Kitâbi'l-Ġarî-
beyn)* adıyla bir eser kaleme almıştır (bu
eserlerin yazma nüshaları için bk. Sezgin,
VIII, 226). Çeşitli kütüphanelerde çok sa-
yıda nüshası bulunan (a.g.e., VIII, 225-
226) *Kitâbü'l-Ġaribeyn*'in I. cildi Mah-
mûd Muhammed et-Tanâhî tarafından
neşredilmiş (Kahire 1390/1970), eser da-
ha sonra Haydarâbâd'da da basılmıştır
(I-IV, 1406-1410/1985-1989).

Herevî'nin kaynaklarda zikredilen *Ki-
tâbü Vülâti Herât* adlı eserinin günümü-
ze kadar gelip gelmediği bilinmemekte-
dir. İsmâil Paşa'nın Herevî'ye nisbet etti-
ği *Erba'ûne fi'l-hadîş (Hediyetü'l-'ârî-
fîn*, I, 70) Ahmed b. Muhammed el-Mâfi-
nî el-Herevî'ye (ö. 412/1022) ait olmalıdır.

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Esîr, *en-Nihâye*, I, 8-9; Yâkût, *Mu'ce-
mü'l-büldân*, I, 322; XVIII, 263; a.m.f., *Mu'ce-
mü'l-üdeba'*, IV, 246-247, 254, 260-261; a.m.f.,
el-Müşterik, s. 328; İbn Hallikân, *Vefeyât*, I, 95-
96; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*, XVII, 146-147;
Safedî, *el-Vâfi*, VIII, 114-115; XXII, 145; Sübkî,
Ṭabaḳât (Tanâhî), IV, 84-85; İsnevî, *Ṭabaḳâtü's-
Şâfi'iyye*, II, 518-519; İbn Kesîr, *el-Bidâye*, XI,
344-345; Zerkeşî, *el-Burhân*, I, 291; İbn Kâdî
Şühbe, *Ṭabaḳâtü's-Şâfi'iyye*, I, 175-176; İbn
Tağriberdî, *en-Nücümü'z-zâhire*, IV, 228; Süyû-
tî, *Buğyetü'l-vu'ât*, I, 180, 371, II, 201; Dâvûdî,
Ṭabaḳâtü'l-müfessirîn (Lecne), I, 80-81; Keş-
fû'z-zunûn, II, 1206, 1209; İbnü'l-İmâd, *Şeze-
rât*, III, 161; Hânsârî, *Ravzâtü'l-cennât*, I, 241-
242; *Hediyetü'l-'ârîfîn*, I, 70; Ziriklî, *el-A'lâm*,
I, 203-204; Brockelmann, *GAL*, I, 137-138;
Suppl., I, 200; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*,
I, 61-62; Sezgin, *GAS*, VIII, 224-226, 275; Ab-
dülhamîd Seyyid Taleb, *Ġaribü'l-Kur'ân: ricâ-
lüh ve menâhicühüm*, Küveyt 1986, s. 293-
308; Kays Âlî Kays, *el-İrânîyyûn*, II, 471-473;
Mahmûd M. et-Tanâhî, "et-Tenbîh 'alâ ħaṭa'i'l-
Ġaribeyn li'l-Herevî", *Mecelletü'l-Baḥşî'l-İlmî
ve't-türâşî'l-İslâmî*, sy. 3, Mekke 1400/1980, s.
419-426; Gulâm Murtazâ Âzâd, "Ġaribü'l-Kur-
'ân ve'l-hadîş ve Kitâbü'l-Ġaribeyn li'l-Here-
vî", *ed-Dirâsâtü'l-İslâmiyye*, XXIII/1, İslâmâbâd
1408/1988, s. 72-76; Abdürrahîm Eşref Bülûc,
"Ġaribü'l-Kur'ân ve'l-hadîş ve Kitâbü'l-Ġarî-
beyn li-Ebî 'Ubeyd el-Herevî", a.e., XXIX/1
(1414/1994), s. 105-116.

MUHSİN DEMİRCİ

HEREVÎ, Ali b. Ebû Bekir

(على بن أبي بكر الهروي)

Ebû'l-Hasen Takıyyüddîn Ali b. Ebî Bekr
b. Ali el-Herevî el-Mevsilî
(ö. 611/1215)

*Kitâbü'l-İşârât
ilâ ma'rifeti'z-ziyârât*
adlı eseriyle tanınan seyyah,
Şâfiî âlimi.

542 (1147-48) yılında Musul'da doğdu.
Heratlı bir çıkırcı olan babasının mesle-
ğine nisbetle İbnü'l-Harrât, çok seyahat
yapması dolayısıyla da "sâih" lakaplarıyla
tanınır. Zehebî, onun Abdülmün'im el-Fu-
râvî'den ve Ebû Tâhîr es-Silefî'den hadis
aldığını, kendisinden de Sadr el-Bekrî ve
başkalarının hadis rivayetinde bulundu-
ğunu söyler (*A'lamü'n-nübelâ*, XXII, 57).
Kitâbü'l-İşârât adlı eserinden, Bizans
İmparatoru Manuel Komnenos zamanın-
da (1143-1180) İstanbul'a gittiği ve muh-
temelen imparator tarafından kabul edil-
diği, 567 (1171-72) yılında Kudüs'ü, Ha-
lîl'i ve Filistin'in diğer bazı şehirlerini gez-
diği, ertesi yıl Askalân Limanı'ndan İske-
deriye yoluyla Mısır'a geçtiği anlaşılmak-
tadır.

572 (1176-77) yılından sonra Mağrib'e
ve Sicilya'ya giden Herevî buradan döner-
ken Kıbrıs'a uğradı. 588'de (1192) kendi-
sinin de içinde bulunduğu kafileye saldı-
ran Haçlılar Herevî'nin kitaplarına el koy-
dular. İngiltere Kralı Aslan Yürekli Richard,
elçi gönderip kitaplarını iade etmek ve
kendisiyle görüşmek istediğini bildirdiy-
se de bu teklifi kabul etmedi.

Herevî, mensur ve manzum hutbeleri-
ni topladığı *el-'Acâib ve'l-âşâr* adlı ese-
rini Abbâsî Halifesi Nâsır-İddînillah'a sun-
du ve halife tarafından hisbe teşkilâtının
başına getirildi. Ömrünün sonlarında, Ey-
yûbîler'in Halep kolu hükümdarı Selâhad-
dîn-i Eyyûbî'nin oğlu el-Melikü'z-Zâhîr Gâ-
zî'nin himayesine mazhar olan Herevî,
şehrin dışında kendisi için inşa edilen Şâ-
fiî medresesinde (el-Medresetü'l-Hereviyye)
ders verdi. Yaptırdığı ribâtın masraflarını
karşılama üzere vakıflar tahsis etti. 611
Ramazanında (Ocak 1215) vefat ederek
medresesinin köşesindeki türbesine def-
nedildi. Türbesinin üzerindeki kitâbe biz-
zat kendisi tarafından hazırlanmıştır. Se-
merkant'tan Sicilya'ya, Yemen'den İstan-
bul'a, Hindistan'dan Kuzey Afrika'ya ka-
dar pek çok ülkeyi gezen Herevî, tarih ve
coğrafya yanında simya ve tılsım gibi giz-
li ilimlerde de bilgi sahibiydi.

Eserleri. 1. *Kitâbü'l-İşârât ilâ ma'rî-
feti'z-ziyârât*. Herevî, bazı dostlarının is-
teği üzerine kaleme aldığını söylediği bu
eserinde Suriye, Filistin, Irak, el-Cezîre,
Yemen, Mısır, Mağrib, Habeşistan, Hin-
distan, Mâverâûnnehir, Horasan, İran,
Azerbaycan, Hicaz, Anadolu, Akdeniz
adaları ve İstanbul gibi çoğunu ziyaret
ettiği şehir ve ülkelerin tarihi hakkında
bilgi vermiş, buralarda gördüğü kabir,
türbe, imaretlerle diğer tarihî eserleri
tanıtmıştır. Janine Sourdell-Thomine ki-
tabı tahkik ederek yayımlamış (Dımaşk
1953), daha sonra da *Kitâb al-Ziyârât:
Guide des lieux de pèlerinage* adıyla
Fransızca'ya çevirmiştir (Damas 1957).
2. *et-Tezkiretü'l-Hereviyye fi'l-ḥiye-
li'l-ḥarbiyye*. el-Melikü'z-Zâhîr Gâzî için
yazılan eser harp sanatına dairdir. Savaş-
larda başarı kazanmanın ülkenin ve hal-
kın kudret ve refahına, devletin iyi yöne-
tilmesine bağlı olduğunu söyleyen müel-
lif eserin yarısına yakın bir kısmını si-
yasî meselelere, hükümdar ve vezirlerin
niteliklerine, hâciblerin, valilerin, kadıla-
rın nasıl olması gerektiğine dair konula-
ra ayırmış, daha sonra savaş aletleri hak-
kında bilgi vermiş, savaş taktiklerini ve
bunlara karşı alınacak önlemleri anlat-
mıştır. Eserin 602 (1206) tarihli müellif
hattı nüshası Âtrîf Efendi Kütüphanesi'n-
de bulunmaktadır (nr. 2018). Janine Sour-
del-Thomine'in Fransızca tercümesiyle
birlikte neşrettiği eser ("Les conseils du
Şayḥ al-Harawî à un prince ayyûbide",
BEO, XVII |1961-1962|, s. 205-266), daha
sonra Mutî Murâbî tarafından yeniden
yayımlanmış (Dımaşk 1972), el-Mektebe-
tû's-Sekâfeti'd-dîniyye de ayrı bir baskı-
sını yapmıştır (Bûr Saîd, ts.). Kitap Meh-
med Ârif Hilmi tarafından 1253'te (1837)
Türkçe'ye çevrilmiş olup bunun yazma
bir nüshası Süleymaniye Kütüphanesi'n-
dedir (Fâtih, nr. 3469). 3. *Kitâbü Menâ-
zili'l-arz zâti't-tûl ve'l-'arz*. Herevî, gü-
nümüze ulaşmayan bu eserinde karşılaştığı
bazı zâhid ve velîlerden söz etmiş,
ayrıca yetmiş belde hakkında topladığı
yetmiş kadar hadisi ve çeşitli rivayetleri
nakletmiştir (*Keşfû'z-zunûn*, II, 1827; Keh-
hâle, *Mu'cemü'l-mü'ellifîn*, VII, 47). 4. *el-
Vaşîyyetü'l-Hereviyye*. Herevî'nin siya-
setle ilgili tavsiyelerini ihtiva eden eser,
J. Sourdell-Thomine tarafından Fransız-
ca tercümesiyle yayımlanmıştır ("Le tes-
tament politique du Shayḥ 'Alî al-Hara-
vî", *Islamic and Arabic Studies*, Leiden
1965).

Kâtib Çelebi'nin *el-Ḥuṭabü'l-Hereviyye*
adıyla kaydettiği (*Keşfû'z-zunûn*, I,

HEREVÎ, Ali b. Ebû Bekir

715) ve Ziriklî'nin mev'izaya dair olduğunu söylediği (*el-A'lam*, IV, 266) eser büyük bir ihtimalle *el-Vaşıyyetü'l-Hereviyye*'dir. Yine Kâtib Çelebi'nin kaydettiği (*Keşfü'z-zunûn*, II, 964) *Ziyârâtü's-Şâm*, *Kitâbü'l-İşârât*'ın ilk bölümü olmalıdır. *Kitâbü'l-Uşûl* adlı eser ise sadece *Hediyetü'l-Ârifin*'de zikredilmektedir (I, 705).

BİBLİYOGRAFYA :

İbnü'l-Müstevfî, *Târihu Erbil* (nşr. Sâmî es-Sakkâr), Bağdad 1980, I, 151-155; Münzirî, *et-Tekmilâ*, II, 315-316; İbn Halikân, *Vefeyât*, III, 346-348; İbn Vâsıl, *Müferricü'l-kürûb* (nşr. Cemâleddin eş-Şeyyâl), Kahire 1957-60, III, 224-225; Ebû'l-Fidâ, *el-Muhtaşar*, III, 122; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmilâtü İkmâlî'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevâd), Beyrut 1406/1986, s. 202-203; Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*?, XXII, 56-57; a.m.f., *Târihu'l-İslâm: sene 611-620*, s. 79-80; İbnü'l-Verdî, *Te'timmütü'l-Muhtaşar fi ahbârî'l-beşer*, Kahire 1285, II, 132; Safedî, *el-Vâfi*, XII, 13; Yâfîî, *Mir'âtü'l-cenân*, IV, 22; *Keşfü'z-zunûn*, I, 715; II, 964, 1827; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 49; Kâmil el-Bâli el-Halebî, *Nehrü'z-zeheb fi târihi Haleb* (nşr. Mahmûd Fâhûrî - Şevkî Şa's), Halep 1345/1926, II, 293; Ahlwardt, *Verzeichnis*, VII, 603; Râgıb et-Tabbâh, *A'lamü'n-nübelâ' bi-târihi Halebe's-şehbâ*?, Halep 1342/1924, II, 226-227; Brockelmann, *GAL*, I, 629-630; *Suppl.*, I, 879; *Hediyetü'l-Ârifin*, I, 705; Ziriklî, *el-A'lam*, IV, 266; Kehhâle, *Mu'cemü'l-mü'el-lifin*, VII, 47; a.m.f., *Mu'cemü muşannifi'l-kütübi'l-Ârabiyye*, Beyrut 1406/1986, s. 337-338; I. Krachkovsky, *Târihu'l-edebî'l-coğrafiyyi'l-Ârabî* (nşr. Selâhaddin Osman Hâşim), Moskova 1957, s. 320-322; Zekî M. Hasan, *er-Rahâletü'l-müslimîn fi'l-uşûri'l-bûştâ*, Beyrut 1401/1981, s. 89-93; Ramazan Şeşen, *Nevâdirü'l-mahtûfâtü'l-Ârabiyye fi mektebâti Türkiye*, Beyrut 1402/1982, III, 53-54; İbrâhim es-Sâmerrâî, "Kitâbü'l-Tezkireti'l-Hereviyye fi'l-hiyeli'l-harbiyye li-'Alî b. Ebî Bekr el-Herevî", *Âlemü'l-kütüb*, XV/1, Riyad 1414/1994, s. 78-83; J. Sourdell-Thomine, "al-Harawî al-Mawşilî", *Eİ²* (İng.), III, 178.

CEVAT İZGİ

HEREVÎ, Ebû Zer

(bk. EBÜ ZER el-HEREVÎ).

HEREVÎ, Hâce Abdullah

(خواجہ عبد اللہ الہروی)

Ebû İsmâil Abdullah b. Muhammed b. Âlî el-Ensârî el-Herevî (ö. 481/1089)

Mutasavvîf şair ve âlim.

2 Şâban 396'da (4 Mayıs 1006) Herat'ın eski kalesi Kûhendiz'de doğdu ve burada yaşadı. 'Pîr-i Herât, pîr-i tarîkat, şeyhülislâm, şeyhü'l-Horasân, şeyhüşşüyûh, nâsirü's-sünne, zeynü'l-ulemâ' gibi unvanlarla anılır. Soyu, sahâbeden Ebû Eyyûb

el-Ensârî'nin oğlu Mett'e ulaşır. Met 31 (652) yılında Ahnef b. Kays kumandasında Horasan'a yapılan bir sefere katılmış ve Herat'a yerleşmişti. Herevî'nin babası Ebû Mansûr Muhammed b. Âlî Herat'ta doğmuş ve dindar bir çevrede yetişmişti. Esnafılık yapmakla birlikte âlimlerin sohbet meclislerine katılır, vaazlarını dinlerdi. Daha sonra gittiği Belh'te Ebû'l-Muzaffer Habbâl et-Tirmizî'nin, onun vefatından sonra da Cüneyd-i Bağdâdî'nin tasavvuf anlayışına bağlı bir sûfî olan Şerîf Hamza Akilî'nin sohbetlerine katılmıştı. Ebû Mansûr'un pîrleri canlılara eziyet etmemeye özen gösterirlerdi. Onların, başka birine gider de onu rahatsız eder diye üzerlerine konan sinekleri bile kovmadıkları, hatta akrebe bile dokunmadıkları rivayet edilir. Herevî'nin kaydettiğine göre aynı anlayışı sürdüren babası bunun abdalların mezhebi olduğunu söylerdi. Ebû Mansûr bir süre sonra dükkânını kapatıp inzivaya çekildi, ardından her şeyini terkederek mürşidi Şerîf Hamza'nın bulunduğu Belh'e gitti ve 430'da (1039) vefat edinceye kadar burada yaşadı.

Herevî ilk öğrenimine Mâlinî Medresesi'nde başladı. Dokuz yaşına girdiğinde Kadî Ebû Mansûr el-Ezdî, Ebû'l-Fazl el-Cârûdî gibi âlimlerin derslerini takip ederek hadis yazmaya başlamıştı. Herevî 300 âlimden hadis tahsil ettiğini, ancak hadis ilminde üstadının Ebû'l-Fazl el-Cârûdî olduğunu belirtir (Arberry, s. 63). On dört yaşına geldiğinde vaaz verecek kadar bilgi sahibi olan Herevî okumaya düşkünlüğünü anlatırken gece gündüz ders çalıştığını, yemek yemeye bile vakti olmadığı için kendisini annesinin yedirip içirdiğini söyler. Medreseye devam ederken 70.000 beyit Arapça şiir ezberlediği yolundaki rivayetler güçlü bir hâfızası olduğuna işaret eder. 300.000 hadisi senetleriyle birlikte ezberlediği bizzat kendisinden rivayet edilirse de Zehebî'nin kaydettiği ve 12.000 hadis ezberlediğine dair yine kendisinden nakledilen rivayet (*A'lamü'n-nübelâ*?, XVIII, 509) daha inandırıcı görünmektedir.

417 (1026) yılında fıkıh ve hadis dersleri almak, şeyhlerle görüşüp sohbetlerine katılmak için Nişâbur'a giden Herevî (İbn Receb, I, 61) burada tefsir âlimi Ebû Nasr Mansûr Ahmed, Ebû Saîd es-Sayrafî, Ebû'l-Hasan Ahmed es-Sâliî gibi âlimlerin derslerine devam etti; ayrıca Nâsır el-Mervezî ve Ebû Abdullah İbn Bâkûye eş-Şîrâzî'nin derslerinde bulundu. Ancak Ebû İshak el-İsferâyînî, Rûknü'lislâm el-Cüveynî, İsmâil es-Sâbûnî gibi âlimlerle

Eş'arî oldukları gerekçesiyle görüşmedi; hatta yine Eş'arî olduğu için Abdülkerîm el-Kuşeyrî gibi ünlü bir mutasavvîfın meclisine de gitmedi. Aynı yıl Herat'a dönen Herevî Şeyh Amû'nun tekkesine devam etmeye başladı.

Şeyh Amû, çeşitli merkezleri dolaşarak başta Cüneyd-i Bağdâdî'nin halifeleri olmak üzere pek çok kişiyle görüşmüş ünlü bir sûfî idi. Herat'ta yolcular ve yoksullar için inşa ettirdiği bir imarethânesi vardı. Herevî'ye bir baba gibi davranmış, ona gezdiği yerlerde görüştüğü şeyhlere ve menkıbelerine dair geniş açıklamalarda bulunmuş, maddî bakımdan da kendisine destek olmuştu. Herevî *Tabakât*'inde sık sık Amû'dan söz eder. Câmî'nin bildirdiğine göre tasavvufun âdâb ve erkânını da ondan öğrenmiştir (Arberry, s. 71).

Herevî, aslen Sicistanlı olup Herat'ta oturan meşhur vâiz ve âlim Yahyâ b. Ammâr eş-Şeybânî'den hadis ve tefsir dersleri aldı. Yahyâ b. Ammâr Herevî'yi takdir etmiş, onun ileride büyük bir âlim olacağını söylemiş ve ölüm döşeginde iken yerine onun vaaz vermesini vasiyet etmişti. Herevî de, "Yahyâ b. Ammâr'ı görmemiş olsaydım vaaz etme ve tefsir dersi verme cesaretini kendimden bulamazdım" demiştir (a.g.e., s. 63, 64). Yahyâ b. Ammâr vefat edince Herevî vasiyeti uyarınca onun yerine geçip ders verdi.

Abdülcebbar b. Muhammed el-Cerrâhî'den Tirmizî'nin *el-Câmi'u's-şâhih*'ini okuyan Herevî, hadislerle ilgili açıklamalar sebebiyle bu eseri ancak ihtisas sahiplerinin faydalanabileceği Buhârî ve Müslim'in aynı adı taşıyan eserlerine tercih etmişti (Zehebî, *A'lamü'n-nübelâ*?, XVIII, 513). İbn Mencûye ve Karrâb gibi hadis hâfızlarından da faydalanan Herevî'nin Ahmed b. Hanbelî'nin itikadî görüşlerinin ateşli bir savunucusu olmasında hocaların Ebû Abdullah et-Tâkî es-Sicistânî'nin büyük etkisi vardır. Ayrıca babası ve bazı hocaları da Hanbelî idi; ancak Sicistânî ile görüştüğünden sonra bu mezhebin katı ve tâvîzsiz bir mensubu olmuştur.

423 (1032) yılında hac yolculuğuna çıkan Herevî Nişâbur'dan sonra Bağdat'a gitti. Bağdat ulemâsıyla, bu arada Ebû Muhammed el-Hallâl ile görüştüğünden sonra yoluna devam etti. Ancak yol güvenliği bulunmadığından Horasanlı hacılarla geri döndü. Bu sırada Bistâm, Nişâbur ve Tûs gibi şehirlere de uğradı. Ertesi yıl tekrar hac için yola çıktı. Nişâbur'da İbn Bâkûye Tekkesi'nde ünlü sûfî Ebû Saîd-i Ebû'l-Hayr ile görüştü, Ebû'l-Abbâs el-